

Бовсунівський В.М.,
кандидат педагогічних наук ,
старший викладач кафедри методики
викладання навчальних предметів

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ НА УРОКАХ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

Здатки творчості є у кожної людини. Необхідно лише їх розкрити і активізувати. Прояви творчих здібностей можуть бути різними – від яскравого таланту до скромних і малоплідних, але суть творчого процесу однакова для всіх. Різниця – в конкретному матеріалі творчості, масштабах досягнень та їх значущості для суспільства.

Творчість – це процес людської діяльності, який створює якісно нові матеріальні та духовні цінності. Діяльність може бути творчою у будь-якій галузі: науковій, виробничій, технічній, художній, музичній. Завжди там, де створюється, відкривається щось нове, діяльність стає творчою.

Відомий психолог Л.Виготський наголошував: результат творчої діяльності може бути новий щодо системи знань, способів дій, оціночних орієнтацій, стосовно конкретної людини, а не абсолютно новий. Творчість сприяє розвитку особистості, культури.

Творчим може бути не лише результат діяльності, а й сам процес пошуку результату. Треба пам'ятати, що результат розв'язання проблеми може бути однаковим, а от способи його досягнення можуть дуже відрізнятися один від одного. У багатьох випадках ця «родзинка» має найбільшу цінність. Адже не дарма у розвивальному навчанні акцент переноситься із результату на процес його досягнення.

Визначити поняття творчості – це подібне до спроби взяти і утримати краплю ртуті. Як тільки вам здається, що ви нарешті схопили її, вона розсипається на численні дрібні краплі, і вони розбігаються в різних напрямках” - Т.Вуджек.

Дитяча творчість існувала завжди. Раніше увагу могли привернути випадки, коли дитина рано і успішно починала оволодівати правилами, прийомами, стилем професійного “дорослого” мистецтва (образотворчого, словесного, музичного). Тоді говорили про вроджений талант і виявляли підвищену зацікавленість до подальшого навчання. Але дитяче мистецтво з його віковою своєрідністю уповні не помічалось. Лише деякі педагоги підкреслювали, що дитяча творчість – результат потреби дитини у вираженні свого внутрішнього світу і тому до неї треба ставитися з повагою. Але й вони не визнавали, звичайно, художніх достоїнств такої творчості. Думка про те, що дитина може самостійно створити щось і художньо цінніше, була років 150 тому недоречною.

Великий педагог К.Д.Ушинський доводив, що майже всі здібності не можуть проявитися рано і легко, виявити їх можна тільки під час відповідної діяльності. Тому, надаючи великого значення розвитку музичних талантів, він дійшов висновку про необхідність організованої цілеспрямованої музичної діяльності учнів у процесі навчання і вимагав включити уроки музики до числа обов'язкових дисциплін навчального плану загальноосвітньої школи. Принципово значущим етапом у формуванні та становленні творчої особистості є період шкільного навчання.

Виховати творчу особистість прагне кожен педагог. І починати потрібно вже у дошкільних закладах. Не згасити вогнику творчості у дошкільнят, навчити їх поважати будь-які прояви творчості, підтримувати прагнення знайти щось нове і цікаве. Педагог має обережно підтримувати, іноді навіть фантастичні ідеї дітей. Дуже добре, якщо діти

прагнуть міркувати самостійно, не боятися обстоювати власну думку, наполегливо шукати кілька варіантів розв'язання, порівнювати їх і знаходити (якщо це справді можливо) найкращий.

Але малюки ще мають навчитися все це робити. Звичайно, в когось з них творчі прояви видно яскравіше, з кимось необхідно додатково попрацювати і знайти найцікавіші саме для нього види діяльності.

Творчість дітей проявляється там, де їм зрозуміло, цікаво, де є нагода отримати несподіваний, яскравий результат. Дітям цікаво щось робити власноруч, розмірковуючи над тим як краще, цікавіше і швидше це зробити і в результаті отримати щось "матеріальне" – цікаву аплікацію, малюнок, іграшку, проспівану пісеньку тощо.

Психологи і педагоги вважають, що творча людина легко генерує оригінальні та несподівані ідеї, здатна відійти від стереотипів. Джордж Гілфорд виділяє такі параметри креативності:

- знатність до знаходження і постановки проблеми;
- здатність до генерації великої кількості ідей;
- здатність до генерації різноманітних ідей (гнучкість мислення);
- здатність удосконалювати об'єкт творчості, додаючи деталі;
- здатність розв'язувати проблеми, тобто до аналізу та синтезу.

Творча людина обов'язково має багату уяву. Розрізняють відтворювальну та творчу уяви.

Відтворювальна уява – створення образів об'єктів, що їх раніше людина не сприймала, відповідно до їх опису або умовних зображень.

Творча уява – самостійне створення нових образів, які можуть втілюватися в оригінальні продукти діяльності у подальшому житті.

Фантазія – уява, яка характеризується особливою силою, яскравістю та незвичайністю уявлень та створених образів.

Фантазія допомагає знайти новий погляд на відомі факти, і саме тому вона має велику науково-пізнавальну цінність. Важко уявити творчу людину без фантазії, але фантазія не повинна втратити зв'язок з реальністю, хоча цю межу визначити складно. Саме у фантазії міститься початок великих відкриттів, які лише передбачаються та передчуваються

У багатьох різноманітних виданнях (наприклад Большая советская энциклопедия) викладена думка про ідентичність понять "уява" та "фантазія". Та це й не дивно: слово "фантазія" (phantasia) у перекладі з грецької означає "уява". На мою думку фантазія – це творча уява.

Уява та фантазія допоможуть дітям навчитися уявити ситуацію, викладену в умові завдання саме так, як вона описана (нічого не додавши від себе і нічого не пропустивши); уявити за описом в умові завдання, якими є діючі особи в будь-якій ситуації, вміти поставити себе на їх місце, прогнозуючи їх вчинки; уявити де знаходитимуть діючі особи завдання, як вони мають діяти.

Уява дає змогу дітям уявити результат розв'язку завдання до того, як вони почали розв'язувати. Потім відповідно до уявленого результату спланувати свої дії, необхідні для досягнення результату.

Учений П.Сміт вважає, що для розвитку творчих здібностей у дітей потрібно надати їм матеріали для занять і можливість працювати з ними заохочуючи творчі інтереси дітей; необхідна також наявність внутрішньої розкутості й свободи.

Дж. Гілфорд виділив такі способи стимуляції творчої активності:

1. Забезпечення сприятливої атмосфери

Доброзичливість педагога, відмова від різкої критики дій дитини. Педагог повинен вміти слухати і розуміти дітей, бути їхнім товаришем, вчасно давати поради (саме поради, а не вказівки!!!); щиро радіти навіть найменшим досягненням, співчувати, якщо у дітей щось не виходить. Педагог вчасно (не рано, але й не пізно) приходить на допомогу: вчить виправляти помилки, якщо потрібно, підказує шлях до розв'язання проблеми (але ніколи не розв'язує її за дітей).

2. Збагачення навколишнього природного середовища різноманітними новими, цікавими і навіть несподіваними предметами. Педагог вигадує цікаві ситуації для розвитку допитливості дитини. Надає дітям можливості активно ставити запитання і відповідати на них, наскільки можливо – адекватно і творчо.

3. Заохочення висловлювання оригінальних ідей.

4. Забезпечення можливостей для вправ і практики. Широке використання запитань, на які можна дати кілька варіантів відповіді. Нагадувати дітям про потребу знаходження кількох варіантів розв'язання завдання і, якщо необхідно, виділення кращого з них.

Психолог В.Дружинін вважає, що креативність актуалізується лише тоді, коли це дозволяє навколишнє природне середовище. Для формування креативності від додає такі умови:

- відсутність зразка діяльності;
- створення умов для наслідування творчої поведінки;
- соціальне підкріплення творчої поведінки.

Творці теорії розвивального навчання виділяють такі умови, необхідні для створення на заняття атмосфери, сприятливої для творчості й розвитку.

1. Педагог має демонструвати дітям “живе” мислення. Він виступає не як носій інформації, а як людина, яка знає як виникають знання, може дотепно розповісти про це. Тобто може навчити дітей отримувати нові знання на власному прикладі. Не треба боятися робити помилки у власних розв'язках. Адже помилки іноді можуть навчити більше, ніж бездоганні розв'язки. Діти вчать аналізувати помилки, враховувати їх надалі, вони бачать хід міркувань, навчаються міркувати. Поступово діти вчать уникати вже зроблених, можливо не один раз, помилок, але це не завадить їм робити інші помилки. Діти розуміють, що помилка – це не страшно. Основне – вчасно її знайти і навчитись виправити.

2. Знання не даються в готовому вигляді: на скільки це можливо, вони виводяться, формулюються шляхом колективних (або іноді особистих) міркувань, на основі знань, які діти вже мають, враховуючи досвід дітей, а іноді й їхню винахідливість, інтуїцію, вигадливість.

3. Основна мета зайняття – не розв'язання певної кількості завдань, а створення умов, де має відбутися думка, де постійно працює дитяча здогадка, інтуїція, фантазія. Іноді краще розв'язати одне завдання, але знайти різні способи розв'язування, проаналізувати їх. Дуже добре, якщо під час розв'язку діти знаходять хоча б кілька різних ідей.

Також треба пам'ятати, що навчання це не змагання. Всі люди різні, діти засвоюють знання кожний у своєму темпі. Повільніше розв'язувати завдання не означає гірше. Іноді дитина знаходить розв'язок довго, а потім виявляється – його варіант настільки цікавий, що вартий кількох інших варіантів.

Іноді дитина досить швидко знайшла аж 10 відповідей, але в їх основу поклала лише одну ідею. А інша дитина розмірковувала довго, знайшла всього-на-всього дві відповіді, але в їх основі поклала аж дві ідеї. То що краще?

Здається, що краще дві ідеї. Вчитель має міркувати разом з дітьми, не нав'язувати їм свій розв'язок. Він допомагає знайти власний розв'язок; якщо дітям важко знайти правильний шлях розв'язання, вчитель пропонує свій шлях (але не повністю розповідає розв'язок, а тільки вказує на початок шляху, або на ідею рішення і, якщо це справді потрібно “веде” дітей цим шляхом за допомогою запитань).

Отже, творчі здібності розвиваються. Особливо ефективно можна впливати на їх формування у дошкільнят і молодших школярів (В.Дружинін, Е.Солдатова та ін.). Лише цілеспрямована система знань дає змогу забезпечити високий рівень розвитку закладених творчих здібностей.

Водночас заняття можуть або стимулювати, або пригнічувати творчі здібності. Все залежить від того, які типи завдань розв'язують діти.

Щоб діти навчалися творчого пошуку, слід конструювати спеціальні ситуації, які створюють умови для творчого розв'язання проблем. Навчання творчості може відбуватися також на проблемах, вже в тому чи іншому вигляді розв'язаних і способи розв'язання яких вже відомі. Діти намагаються їх відкрити для себе, а можливо, і знаходять несподівані та оригінальні розв'язки вже відомих проблем.

Завдання “закритого” типу з єдиним правильним варіантом відповіді не вчать дітей знаходити власні, оригінальні варіанти відповіді та самостійно міркувати. Тому розв'язуючи ці завдання, творчі здібності мало розвиваються. Їх здебільшого розвиває розв'язування завдань “відкритого” типу. Під час їх розв'язання діти отримують повну самостійність у виборі способу розв'язання і можуть знайти кілька варіантів відповідей.

Звісно не кожен відважиться запропонувати оригінальний і непередбачений спосіб розв'язку. Дуже часто трапляються помилки, їх не розуміють інші, з їх розв'язань можуть поглузувати. І від нас, педагогів, залежить, чи знайде в собі дитина сміливість розповісти про свій розв'язок, чи зможе вона навчитись пояснювати і обстоювати власну думку. Треба бути уважними і вимогливими до дітей, уважно слухати їх і намагатися зрозуміти їхні варіанти розв'язку. Педагог не повинен забувати підбадьорювати дітей, помічати і заохочувати навіть найменші краплинки творчості в їхніх роботах, і тоді побачити, як поступово у них виростають “крила творчості”.

Звісно, людина, позбавлена іскри оригінальності, ніколи не стане винахідником. Більшість нормальних людей таку іскру має; решта якостей, без яких творчість неможлива, може бути розвиненою за допомогою відповідного навчання і самодисципліни. Щоб успішно займатися творчою діяльністю, найважливіше вміти долати перешкоди, ніж постійно висовувати нові ідеї.

Творча особистість – це людина, здатна вникати в суть ідеї і втілювати її всупереч всім перешкодам, аж до отримання практичного результату. Саме це мав на увазі Т.Едісон, коли казав, що винахід – це 10% натхнення, і 90% - поту. Деякі вчені вважають: люди з творчим стрижнем належать до “парадоксального класу сутностей, які не підлягають класифікації”.

Проте не всі згодні з такою думкою, тому не припиняються спроби відокремити найголовніше в людях, котрі активно та успішно створюють нове. Обстеження, які провів американець Дж.Стігер, довели складність визначення творчих потенціалів. Не існує якогось одного показника людських якостей, який унаочнював би відмінність між людьми, здатними до творчості і творчо безплідними. У формуванні творчих особистостей, новаторів, певну роль відіграє спадковість, соціальне середовище, характер освіти, професійна підготовка. Тож процес становлення творця таємничий та загадковий. Але всупереч загальному переконанню, засвідчує Стігер, творчі особистості не люблять ризикувати, не схильні до авантюризму. А те, що часом видається безмежним ризиком для

самого творця (з урахуванням його знань, досвіду, здібностей), стає насправді зрозумілим і достатньо визначеним.

Дж.Стігер також з'ясував, що високий рівень розумових здібностей, нажаль, нічого не гарантує. Розум – умова для творчості необхідна, проте аж ніяк не достатня. Не зумовлює розум новаторських потенцій! Не визначає нахилів та здатності до новаторства і якість професійного навчання. Що ж тоді властиве творчим особистостям? Обов'язковою є інтелектуальна незалежність. Проявляється вона ще в ранньому дитинстві й допомагає мислити та говорити, попри усталені стереотипи й авторитети.

Завжди притаманною творчим особистостям є і виняткова допитливість. Задовольняючи її, майбутні новатори, як правило, у дуже ранньому віці навчаються читати.

Типовою їхньою прикметою є значна гнучкість під час зіткнення з будь-якими проблемами. Розв'язуючи завдання, вони завжди розглядають кілька альтернативних варіантів. Ось і пояснення їх високої продуктивності.

Австралійські вчені Г.Карна і М.Кертон вважають, що творчі люди діляться на «новаторів» та «адаптерів». І ті і інші здатні до творчості і відрізняються не продуктивністю, а стилем мислення.

«Адаптери» – схильні вдосконалювати та поліпшувати використовувані методи, дотримуючись загальноприйнятих поглядів.

«Новатор» – висувають ідеї, що передбачають радикальні зміни.

Щоб уявити чіткіше собі стиль діяльності “новаторів” і “адаптерів” розглянемо два кумедних епізоди.

Припустимо, трирічна дитина хоче доторкнутися до великого собаки, а мати забороняє їй це. Як діятимуть у цих обставинах «адаптер» і «новатор»?

Дитина «новатор» у відповідь на заборону торкатися собаки руками робить це ногою, що не було заборонено. Якщо недозволено і це, вона швиденько стає навкарачки й обережно тикається у собаку головою.

А як у цій ситуації чинить маленький «адаптер»? Він методично ридеє доти, доки знесилена мати не дозволить йому робити все, що заманеться.

Як бачимо, свого досягли і «новатор» і «адаптер» Але поведінка «новатора» більш схожа на те, що ми звикли вважати творчістю.

Чимало дослідників обстоюють думку, що важливою властивістю творчої людини є:

- твердість у досягненні мети;
- впевненість у собі;
- рішучість;
- самостійність.

Інша властивість творчої людини належить до емоційної сфери. Це наполегливість та старанність, що допомагає долати перешкоди, не пасувати перед невдачами і труднощами. Отже, яка людина є творчою? Та, яка творить нове, оригінальне, нестандартне, корисне для всього суспільства чи його окремих груп, що може виявитися у спілкуванні, почуттях та інших формах діяльності.

Творчість – це не всездозволеність, як дехто розуміє. Хоча під час творчості будь-які рамки чи «стандарти» відсутні, але це поєднання нового погляду на звичайні речі, як от: краси, фантазії, інтелігентності, смаку.

Творчість дає змогу рухатись вперед, а значить – вдосконалюватися. Крім того, творчістю можна називати всі «відкриття», які людина робить особисто для себе.

Рушійними силами творчості є потреба, певний тип мислення, висока пізнавальна активність, надзвичайно високий рівень працездатності.

Література

1. Философский словарь (под ред. И.П.Фролова).
2. Светлана Гин. Условия формирования креативности. Гомель, 2004.
3. Як допомогти дитині стати творчою особистістю. Упор. Л.Шелестова. Ред.. загальнопед. газ. 2003.
4. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Київ 2002.
5. Рудницька О.П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя. Навчальний посібник. Київ: КДПУ, 1993.
6. Формування музичного мислення школярів. Методичні рекомендації. Київ, 1994.